

ΠΟΙΑ ΕΛΛΑΔΑ;

Εικόνες από μιά έκθεση

Ἐδῶ καὶ μερικοὺς μῆνες εἶχαμε θαυμάσει στὸ Μουσεῖο Μπενάκη τὴν ἔκθεση φωτογραφίας τοῦ Κωνσταντίνου Μάνου ποὺ εὐτύχησε ν' ἀποτυπωθεῖ σὲ φωτογραφικὸ λεύκωμα (*A Greek Portfolio*, Ἀθήνα, 1999). Ἡ ἔκθεση ἐπαναλήφθηκε στὸ «Κέντρο Συναθροίσεων καὶ Ἐκθέσεων» τῆς Ριζαρείου Σχολῆς στὸ Μονοδένδρι, ἓνα ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια, πατρίδα τῶν εὐεργετῶν Ριζάρη, ὅπως μᾶς πληροφοροῦσε τὸ Σημειωματᾶριο τῆς «Καθημερινῆς» (4 καὶ 9 Αὐγούστου 2000). Ὁ ἑλληνοαμερικανὸς φωτογράφος καταγράφει μιὰν Ἑλλάδα τῆς δεκαετίας τοῦ ἐξήντα. Μιὰν Ἑλλάδα ποὺ δύσκολα τῆ συναντᾶς σήμερα. Μιὰν Ἑλλάδα ποὺ ὑπῆρξε, ποὺ ὑπάρχει ἴσως στὶς μνημὲς μας καὶ στὴ νοσταλγία μας. Ἀξίζει γιὰ ὅσους δὲν τὴν ἐπισκέφθηκαν ἢ δὲν πρόκειται νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν νὰ ἀποθαυμάσουν τυπωμένες τὶς φωτογραφίες ποὺ στὴ λιτότητα τῆς λήψης καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἀποδίδουν μεταξὺ ἄλλων καὶ αὐτὰ ποὺ ὕμνησε ἡ ἔθνικὴ μας τραγουδίστρια στὸ γνωστὸ σὲ ὅλους τραγούδι τῆς «Νὰ τί θὰ πεῖ Ἑλλάδα».

Αὐτὴ ἡ Ἑλλάδα χάθηκε ἀπὸ προσώπου τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Δὲν νομίζω ὅτι ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ τὴν ἐπαναφέρουμε ἔτσι ὅπως ἦταν καὶ δὲν ξέρω ἂν θὰ ἦταν καὶ ἐπιθυμητὸ στὴ μορφή ποὺ τὴ γνωρίσαμε τότε. Γιατί ὁμως νὰ μὴν εἶναι ἐπιθυμητό; Τουλάχιστον στὰ οὐσιώδη ποὺ τὴν διέκριναν. Τί διακρίνει κανεὶς σ' αὐτὲς τὶς φωτογραφίες, ποιά εἶναι τὰ διακριτικὰ τῆς ἐποχῆς ἔτσι ὅπως φαίνονται ἐκεῖ;

Τὰ οὐσιώδη

Πρῶτα τὸ τοπίο: ἀπλό, λιτὸ ὄχι φτιασιδωμένο· ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν προβάλλει τὰ κτίρια (τὰ σχολεῖα, τὰ σπίτια, τὴν ἐκκλησία). Τὰ ἐντάσσει στὸ περιβάλλον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει μ' αὐτὰ νὰ προβάλλει τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ προσβάλλει τὸ τοπίο. Ἐντάσσεται στὸν γύρω του κόσμο, βρῖσκει τὴ θέση του σ' αὐτόν. Τὰ παιδιά, τὸ αἰσθάνεσαι, μεγαλώνουν μὲ στερήσεις. Τὸ σχολεῖο, μὲ τὰ θρανία του εἶναι ἀπέριττο. Δὲν βλέπεις ἄνεση· διακρίνεις τὴ σπύθα γιὰ μάθηση στὰ μάτια τῶν παιδιῶν. Τὰ παιχνίδια ἀπλά: τὸ στεφάνι, τὸ κουτσό, τὸ τόπι, οἱ ἀμάδες, ἡ καβάλλα. Ἡ χαρὰ κι ἡ ἄμιλλα τῆς νίκης στὰ πρόσωπά τους. Ἡ ἴδια ἡ χαρὰ ἀλλὰ κι ὁ πόνος ἐκδηλα στὰ διάφορα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου: στὴ γέννηση, στὸ γάμο, στὰ βαφτίσια, στὸ ξόδι. Στὸ σενάριο ποὺ γράφει ἡ ζωὴ, περνάει ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἐπάγγελμά τους, ἡ οἰκογένεια, ἡ προσωπικὴ ζωὴ. Ἡ δουλειὰ κι ἡσχόλη ἐναλλάσσονται. Τὸ ἐργάζου καὶ

προσεύχου ξεκουκίζουν τὸ κομπολόι καὶ τὸ κομποσχοῖνι. Ἀπὸ τὴ βιοπάλη περνάει στὸ ἑξομολογητῆρι γιὰ ν' ἀποκαταστήσει ὁ ἄνθρωπος τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Θεό, τὸν ἑαυτό του, τοὺς ἄλλους. Αὐτὰ τὰ βασικὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ κρατῆσει ἄραγε ὁ ἄνθρωπος καὶ στὶς νέες συνθήκες;

Αὐτὰ τὰ οὐσιώδη δὲν θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ πάει μπροστὰ ἔστω κι ἂν χρειαστεῖ νὰ κάνει πίσω γιὰ νὰ τὰ ἀνιχνεύσει, ἂν ἐν τῷ μεταξὺ ἔχει χαθεῖ στὸ δρόμο του ἢ ἔστω κι ἂν βαδίζει πρὸς τὴ σωστὴ κατεύθυνση; Χρειάζονται αὐτοὶ οἱ βασικοὶ κανόνες λειτουργίας. Καὶ μὴν μιλήσει κανεὶς γιὰ πισωγύρισμα ἢ μὴν παρεξηγήσει συνθήματα ὅπως τὸ «πίσω ὀλοταχῶς» ἢ τὸ «πίσω στὰ βασικά» (Back to the Basics. B to B) ὡς ἀνασταλτικά τῆς προόδου. Τὸ νόημα ἀσφαλῶς δὲν ἀλλάζει, οὔτε ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ προφέρει τὸ παράγγελμα. Κοινὴ διαπίστωση τελευταῖα εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῶν βασικῶν· εἴτε αὐτὸς ποὺ τὸ ἐκφράζει εἶναι ὁ Πρωθυπουργὸς τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου εἴτε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.

Καὶ πίσω καὶ μπροστὰ

Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία δὲν εἶναι νὰ στήσουμε πάλι μιὰν Ἑλλάδα ὅπως ἦταν πρὶν σαράντα τόσα χρόνια, «μιὰ Ἑλλάδα τόσο διαφορετικὴ, τόσο ἀλλιώτικη στὶς νοοτροπίες, στὶς συμπεριφορές, στὶς ὑποδομές, στὸ τοπίο καὶ στὴ γεωγραφία», ὅπως σημειώνει ὁ «Βιβλιοδείκτης» ἀναφερόμενος στὴν ἔκδοσι τοῦ βιβλίου τοῦ Πῆτερ Λήβι, *Ὁ λόφος τοῦ Κρόνου* («Τὸ Βῆμα»: Βιβλία, 6 Αὐγούστου 2000, σ. 2). Οὔτε πάλι ἐπειδὴ ἄλλαξαν τόσα καὶ τόσα νὰ χάσουμε καὶ νὰ ξεχάσουμε τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τῆς. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι, ὅπως λέει κι ὁ ποιητῆς «σταθερὰ τὰ παμπάλαια πράγματα, μέσ' στὰ τωρινὰ μας ἐπιβιοῦν» (Ὀδυσσεὺς Ἑλύτης).

Γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τίθεται θέμα ταυτότητας. Ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ σχέση παράδοσης καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ; Τί μπορεῖ νὰ σημαίνει ἐκσυγχρονισμός; Μήπως βρίσκουμε ἕναν ὄρο καὶ μετὰ ψάχνουμε νὰ τὸν προσδιορίσουμε; Ἀντιστρέφοντας τὸ λόγο, τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν παράδοσι. Εἴμαστε τόσο βέβαιοι ὅτι ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο καὶ τὸ ἄλλο, ποὺ δὲν διερωτώμεθα κὰν γιὰ τὸ περιεχόμενό τῆς καὶ τί ἀπὸ ὅλα ὅσα τὴν ἀποτελοῦν ἀξίζει νὰ παραδοθεῖ, νὰ μεταδοθεῖ στοὺς ἐπόμενους καὶ νὰ μεταληφθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς, κάτι σὰν μετά-δοσι καὶ σὰν μετά-ληψι τῶν αὐτονοήτων.

Καὶ στὶς δυὸ ὅμως περιπτώσεις ὀφείλουμε νὰ εἴμαστε πολὺ προσεκτικοί. Δὲν ψάχνουμε γιὰ νὰ βροῦμε κάτι καινούριο γιὰ τὸ καινούριο. Δὲν ψάχνουμε ἀλλὰ βρίσκουμε (Πικάσσο). Τὸ θέμα εἶναι πῶς θὰ τὸ συνταιριάξουμε μὲ τὸ παλῆθ καὶ παλῆθ δὲν σημαίνει πάντα καὶ ξεπερασμένο. Ὅπως καὶ καινούριο δὲν σημαίνει πάντα καὶ τὸ θετικὰ σημειωμένο ὡς προοδευτικὸ. Ἐνα φωνῆεν ἢ μία δίφθογγος μπορεῖ ν' ἀλλάξει ριζικὰ τὸ νόημα καὶ ἀπὸ καινὸν νὰ γίνεῖ κάτι κενὸν νοήματος. Ἡ μετακένωσι δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ ἀνακαίνισι.

Σημασία τελικὰ ἔχει νὰ βρεθεῖ τὸ νόημα αὐτῶν τῶν μεταβολῶν, τῶν ἀλλαγῶν, τῶν μεταμορφώσεων. Οἱ διαπιστώσεις τῶν ἀλλαγῶν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συνοδεύονται μόνο ἀπὸ μιὰ νοσταλγία τοῦ παρελθόντος. Ἡ δραστηριότητά μας μπορεῖ νὰ διοχετεύεται «ἐκεῖ ὅπου τὸ χθὲς συναντάει τὸ αὐριο σήμερα». Ἡ πρακτικὴ μας τότε παίρνει ἀξία καὶ γίνεται διαχρονικὴ καὶ διατοπικὴ, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου μας καὶ τοῦ ὑπόλοιπου χρόνου τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Ἕπάρχει καλύτερη Ἑλλάδα

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ταλανιζόμαστε μὲ ἐρωτήματα γιὰ τὸν τύπο τῆς Ἑλλάδας πού θέλουμε: Μιὰ νέα ἢ μιὰ καινούρια Ἑλλάδα; Μιὰ Ἑλλάδα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Απόλλωνα (ἢ καὶ τοῦ Διονύσου); Μιὰ Ἑλλάδα τῆς Εὐρώπης ἢ μιὰν Εὐρώπη τῆς Ἑλλάδας; Δὲν χρειάζεται νὰ «ἐκκρεμοῦμε» ἀνάμεσα σὲ μιὰν Ἑλλάδα πού τελειώνει (finis Graeciae) καὶ σὲ μιὰ ἰσχυρὴ καὶ πόσο ἰσχυρὴ, Ἑλλάδα. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι βασανιζόμαστε ἀνάμεσα σὲ ὑποκειμενικὲς, ἀντικειμενικὲς καὶ κτητικὲς γενικὲς πτώσεις χωρὶς νὰ σκεπτόμαστε ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν μοιραῖες «πτώσεις» καὶ ἐκτός τῆς περιοχῆς τῆς Γραμματικῆς...

Ἀσφαλῶς «ὑπάρχει καλύτερη Ἑλλάδα» ὅπως ὑπονοοῦσε ὁ τίτλος καλοκαιρινῆς ἐπιθεωρήσεως. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει καὶ νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν «ὑπαρκτὴ» Ἑλλάδα, κατὰ τὴν προτροπὴ τοῦ ὑποτίτλου: «πᾶμε νὰ φύγουμε». Χρειάζεται ν' ἀγωνιστοῦμε καὶ νὰ παραμείνουμε σ' αὐτὴν τὴν «μὲ χῶμα καὶ νερὸ γαλάζια ἀδελφούλα» πού ὀνομάζει ὁ ποιητής, ὄχι μόνο σὰν κάτι τὸ μελλοντικὸ ἀλλὰ σὰν κάτι πού ἐδῶ καὶ τώρα δημιουργοῦμε ἀντλώντας ἀπὸ τίς καταθέσεις τοῦ παρελθόντος πού δὲν εἶναι μόνο οικονομικῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς τάξεως. Καὶ γιατί ὄχι καὶ ἀγιοπνευματικῆς;

Ἄλλωστε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἔχει τὴ δική του Οἰκονομία καὶ οἰκονομεῖ μὲ τὸν τρόπο Του τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα. Ἡ χώρα μας καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἔχουν, ὅπως εἶναι γνωστό, ζυμωθεῖ στὴν ἱστορία τους μὲ τίς χάρες καὶ τίς ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦταν, λοιπόν, δίπλα στὶς παντὸς εἶδους ἐπ-ενδύσεις πού ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ, νὰ τολμήσει νὰ ἐνδυθεῖ «καὶ δύναμιν ἐξ ὑψους» (Λουκᾶ 24, 49). Δὲν χάνει καὶ τίποτε, νὰ εἶναι ὅμως βέβαιος ὅτι τελικὰ θὰ βγεῖ κερδισμένος, γιατί σ' αὐτὸ τὸ Χρηματιστήριο Ἀξιῶν δὲν μπορεῖ νὰ «παίξει ἐν οὐ παικτοῖς»· πρέπει νὰ παίξει μὲ καθαρὰ χαρτιά γιατί τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δὲν ἐμπαίζεται, ἄλλως βλασφημεῖται.